

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

на тему

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЩАСЛИВУ СІМ'Ю В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Виконала:

Студентка IV курсу, 41 групи
053 Психологія
Бригинець Інна Володимирівна

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент
Примак Юлія Володимирівна

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Студентка	_____	_____
	(підпис)	Бригинець І. В.
		(прізвище та ініціали)
Науковий керівник	_____	_____
	(підпис)	Примак Ю. В.
		(прізвище та ініціали)
Рецензент	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № _____ від «_____» _____ 20__ року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
<i>РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічний аналіз феномена соціальних уявлень про сім'ю в осіб підліткового віку.....</i>	8
1.1. Проблема соціальних уявлень і стереотипів у психологічній науці.....	8
1.2. Соціально-психологічні особливості осіб підліткового віку.....	12
1.3. Соціально-психологічні чинники та механізми формування соціальних уявлень людини про сім'ю.....	16
1.4. Сутність і структура уявлень про сім'ю у підлітків.....	18
Висновки до першого розділу.....	20
 <i>РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед осіб підліткового віку.....</i>	21
2.1 Методика та процедура емпіричного дослідження.....	21
2.2 Отримані результати та їх аналіз.....	23
2.3 Практичні рекомендації на основі отриманих результатів.....	40
Висновки до другого розділу.....	49
ВИСНОВКИ.....	50
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Актуальність проблеми соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків знаходить своє обґрунтування в ряді ключових аспектів, що відображають сучасні соціальні, психологічні, та культурні процеси. У сучасному суспільстві, яке характеризується швидкими соціальними трансформаціями, змінюються не лише структура та функції сім'ї, а й уявлення про неї. Ці зміни надзвичайно важливі для розуміння в контексті підліткового віку, який є періодом активного формування особистісної ідентичності, включаючи стосунки та цінності в сім'ї. Медіа та соціальні мережі мають істотний вплив на формування уявлень про щасливу сім'ю. Однак необхідно також зазначити, що важливу роль у формуванні таких уявлень відіграє тип батьківської сім'ї: чи це повна або неповна сім'я, а також умови, характерні для сімей військовослужбовців (з огляду на реалії сьогодення в Україні). У представленому емпіричному дослідженні ці аспекти розглянуто за допомогою дескрипторів, які часто представляють ідеалізовані образи сімейного життя, що можуть бути віддалені від реальності.

Така ситуація може сприяти формуванню нереалістичних очікувань у підлітків, що в подальшому може призводити до розчарувань та соціальних проблем. Також розуміння уявлень підлітків про щасливу сім'ю має важливе значення для профілактики різноманітних соціальних проблем, включаючи сімейне насильство та розлучення. Вивчення цих уявлень дозволяє краще зрозуміти потреби та очікування молодого покоління, а також сприяє розробці ефективних програм профілактики, підтримки та виховання підлітків.

Отже, актуальність теми дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю в осіб підліткового віку з різних батьківських сімей обумовлена необхідністю глибокого аналізу та розуміння процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві, впливу медіа та соціальних змін на формування особистості підлітків, самих батьківських сімей, а також важливістю цієї інформації для розв'язання актуальних соціальних проблем.

Об'єкт дослідження – феномен соціальних уявлень.

Предмет дослідження – особливості соціальних уявлень про щасливу сім'ю в осіб підліткового віку.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків віком від 13 до 15 років. Зокрема, йдеться про порівняльний аналіз соціальних уявлень про щасливу сім'ю у представників різних груп підлітків, які належать до повних та неповних сімей, а також сімей військовослужбовців.

Згідно з поставленою метою було визначено основні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз феномена соціальних уявлень про сім'ю в осіб підліткового віку, а також соціально-психологічних чинників та механізмів формування соціальних уявлень людини про сім'ю.

2. Організувати та провести емпіричне дослідження уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років.

3. Здійснити статистичний та якісний аналіз отриманих результатів.

4. Розробити практичні заходи психологічного характеру на основі результатів дослідження. Однією з форм впровадження пропонуємо лекцію для підлітків, спрямовану на обговорення різних моделей сімейного життя, визначення що таке «щаслива сім'я», впливу сімейних умов на уявлення щасливу сім'ю. Лекція має на меті не тільки інформування, а й формування критичного мислення серед молоді щодо формування моделей-уявлень про сім'ю, побудованих на гуманістичних засадах (цінності сім'ї, її значущості тощо).

Теоретико-методологічною основою дослідження є концептуальні положення щодо феномена соціальних уявлень зарубіжних дослідників: Ж. Абріка, Д. Жоделе, С. Московісі. Стосовно дослідження сім'ї, уявлень про неї у сучасної молоді, можемо виокремити наступних вчених: Дж. Готтман - провідний дослідник у галузі стабільності шлюбу та розлучень, його роботи зосереджені на передбаченні тривалості шлюбів. Важливо відмітити, що для

дослідження сучасної сім'ї, зокрема уявлень про неї, в якості методологічної основи представляється доцільним використовувати гендерний системний підхід, теорії якого дозволяють аналізувати щоденні практики, ситуативні міжособистісні взаємодії на індивідуальному (зокрема, доречно згадати соціологів - П. Бергер, І. Гофман, Т. Лукман), структурному (Є. Здравомислова, Д. Зіммерман) і символічному рівнях (Ж. Дерріда, Дж. Скотт). Запропонована методологія була інтегрована в емпіричне дослідження, методи та інтерпретацію даних. Оскільки ми застосували проєктивні методи, то доцільно вказати представників психоаналізу: З. Фрейда, А. Адлера і К. Г. Юнга.

Методи дослідження: Методи дослідження включають комплекс теоретичних підходів та емпіричних методів. Теоретичні методи, такі як аналіз, синтез, узагальнення та класифікація, дозволяють систематизувати наявні наукові підходи та теорії щодо поняття щасливої сім'ї. Аналіз сприяє вивченню академічної літератури та попередніх досліджень, тоді як синтез допомагає інтегрувати різноманітні дані в цілісне уявлення. Узагальнення дозволяє формувати загальні висновки про особливості уявлень підлітків про сім'ю, а класифікація допомагає систематизувати ці уявлення відповідно до їхніх характеристик та соціальних проявів.

Емпіричні методи, зокрема анкетування з використанням методу «незакінчених речень» та проєктивні методики, такі як малювання реальної та ідеальної сімей, використано для виявлення глибинних уявлень та особистісних значень у підлітків. Ці методи сприяють ідентифікації безпосередніх асоціацій, думок та емоційних ставлень щодо сім'ї. Крім того, частотний аналіз та контент-аналіз застосовано для кількісної та якісної оцінки отриманих відповідей, що допомагає визначити найбільш поширені уявлення та виявити особливості уявлень різних груп підлітків.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (43 найменування) та додатків. У першому розділі проаналізовано феномен соціальних уявлень про сім'ю в осіб підліткового віку. Зокрема, описано проблему соціальних уявлень і стереотипів

у психологічній науці; визначено соціально-психологічні чинники та механізми формування соціальних уявлень людини про сім'ю; визначено сутність і структуру уявлень про сім'ю у підлітків. У другому розділі представлено емпіричне дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед осіб підліткового віку. Загальний обсяг роботи – 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

1.1. Проблема соціальних уявлень і стереотипів у психологічній науці

Теорія соціальних уявлень була розроблена С. Московісі, який є представником французької школи соціальної психології, у 1960-х роках і досі є ключовим інструментом для дослідження механізмів та закономірностей, що формують систему значень і особистісні цінності індивіда у контексті соціальної взаємодії. «Соціальні уявлення, - за словами Московісі, - це комплекс понять, переконань та пояснень, що формуються в повсякденному житті через міжособистісні комунікації. У нашому суспільстві вони слугують еквівалентом міфам та системам переконань, які є традиційними для культури; їх можна вважати навіть сучасною версією здорового глузду...» [42, с. 378]. Тому він і пропонує використовувати термін «соціальні уявлення», а не «колективні уявлення». За його словами, в сучасному світі наукові знання мають особливу цінність, і завдяки систематичній шкільній освіті, вони стають доступними широкому колу осіб, тому перехід від колективних до соціальних уявлень став відповідним кроком [43]. Нижче наведені кілька визначень соціальних уявлень, які запропонував С. Московісі [43]:

Соціальні уявлення – це складні наукові концепції, які інтегрують численні образи з акцентом на значення. Це також системи координат, які дозволяють людям інтерпретувати та розуміти події, що відбуваються в їх житті. Вони служать категоріями, що допомагають структурувати події, явища та взаємодії з іншими. У контексті теорії Московісі, поняття «уявлення» відходить від традиційного значення, знайомого з психології чи логіки, де воно виступає як посередник між сприйняттям та мисленням або між образом та концепцією. Для Московісі соціальні уявлення – це осмислені знання, які у сучасному суспільстві відповідають тому, що у традиційних культурах

розумілося як міфи та вірування. Тому їх можна охарактеризувати як «сучасні версії здорового глузду» [42, с. 379].

Як категорія, «соціальні уявлення» являють собою спосіб пізнання, що активізує пізнавальну діяльність особистості або групи, дозволяючи їм формувати своє ставлення до різних ситуацій, подій, об'єктів та повідомлень. Водночас, соціальні уявлення є формою соціальної реальності, яка становить аспект психіки, обумовлений соціальним контекстом. Це уявлення людей про різні аспекти життя, які існують не як ізольовані думки окремих осіб, а як загальноприйняте бачення членами соціальної групи або класу.

Однією з ключових характеристик соціальних уявлень є їх активний компонент. Уявлення не просто відображає реальність, а є її активною реконструкцією. Соціальні уявлення варто розглядати як активне відтворення, де кожне значення взаємопов'язане з образом, і кожен образ набуває певного сенсу. Саме усвідомлення образу в уяві наділяє його активністю, що виражається в трансформації та реконструкції об'єкта. Отже, соціальні уявлення - це не пасивне відображення, а активний соціально-психологічний процес переосмислення реальності, що відображає сприйняття особистістю соціального контексту, у якому вона активно пізнає світ. Суб'єкт за допомогою соціальних уявлень візуалізує та реконструює об'єкти, людей і події свого оточення [43].

Заразом, Д. Жоделе акцентує на тому, що соціальні уявлення втілюють соціальні знання в конкретній формі та уточнюють наш сприйняття повсякденної реальності. Цей концепт базується на особистому досвіді, інформації, навчанні, традиційних міркуваннях, впливі батьківського виховання та соціальному обміні [40].

Розглядаючи соціальні уявлення як систему інтерпретації, узагальнений символ, класифікацію явищ, С. Московісі підкреслює, що ці уявлення в значній мірі черпають свій зміст з наукових ідей, водночас процес не завжди супроводжується спотворенням чи викривленням цих ідей. Він вважає, що уявлення допомагають інтерпретувати навколишнє середовище в контексті

певної когнітивної структури. Основною особливістю цієї структури є трансформація пізнавальних елементів у «репрезентативно-образні» [43].

С. Московісі підкреслює, що дослідження соціальних уявлень охоплює аналіз культурних виявів груп, організацію цих виявів та їхню трансформацію, а також їхню роль як посередника між групою або загалом між людиною та її середовищем [42, с. 232]. Він наголошує на потребі розробки спеціалізованої методології, яка б підсилювала теорію соціальних уявлень. Однак, поки така методологія не розроблена, вчений рекомендує використовувати опитування та аналіз контенту для дослідження уявлень про психоаналіз, адже ці методи, на його думку, найкраще підходять для наукового вивчення соціальних уявлень через їх гнучкість та широкі можливості [43, с. 313].

Спочатку структура соціального уявлення, яку вказав С. Московісі, включала такі елементи, як інформація, поле зору, установка. Інформація передбачала знання про об'єкт і була ключовою для формування уявлення. Поле зору відображало організацію змісту уявлення, відображаючи його ієрархічну цілісність та включаючи образні та семантичні компоненти [42]. Згодом виникла потреба переглянути структуру соціального уявлення. За новішою концепцією Жан-Клода Абріка, структура соціальних уявлень містить такі компоненти:

1. Центральне ядро, яке пов'язане з колективною пам'яттю та історією групи.
2. Периферійна система, яка сприяє інтеграції індивідуального досвіду учасників і підтримує різноманітність групи [7; 14].

С. Московісі у своєму первісному викладі визначив чотири основні принципи дослідження соціальних уявлень [42]:

1. Необхідність збирання матеріалу з типових суспільних дискусій;
2. Розгляд соціальних уявлень як механізмів, що відображають реальність;
3. Підкреслення, що сутність соціальних уявлень найяскравіше проявляється під час криз та перепон, коли група або її ідентичність зазнає змін;
4. Порівняння людей, які формують ці уявлення, з «аматорськими науковцями», аналогічно до спільнот науковців-ентузіастів, які існували протягом століть.

Соціальні уявлення формуються через механізми якоріння (закріплення) та об'єктивації. Якоріння включає категоризацію та присвоєння назв, де людина, включаючи об'єкти в існуючі категорії та надаючи їм мовні етикетки, наділяє їх значенням. С. Московічі описує, що закріплення полягає в інтеграції певної ідеї до загальноприйнятих у суспільстві понять, надаючи їй значущість і практичність. Це уявлення перетворюється на загальний засіб для розуміння поведінки, систематизації об'єктів і людей згідно з ієрархією цінностей, а також їхнього найменування [43].

Соціальні уявлення можуть еволюціонувати до стереотипів, коли вони узагальнюються або спрощуються до стереотипних уявлень, які можуть впливати на спосіб, яким люди сприймають та взаємодіють з іншими соціальними групами. У. Ліппман, який вперше використав термін «стереотип» у науковому контексті, розглядав стереотипи як узагальнення, які люди формують про різні групи, і вказував на їхню стійкість та схильність до спотворення реальності. Його ідеї допомогли визначити, як стереотипи впливають на сприйняття та взаємодії між різними соціальними групами, а також на особистісну ідентичність та поведінку індивідів [19].

Стереотипи виникають з потреби економії зусиль під час збору та поширення інформації, що з часом призводить до їх сприйняття як невід'ємного та важливого аспекту когнітивної діяльності. Дослідник виокремив такі особливості стереотипів, як їх повторюваність, стабільність, схильність до спрощення та оціночність, що сприяло формуванню негативного іміджу соціальних стереотипів та бажанню зменшити їх вплив. Стереотипи, які вважаються механізмом впливу на суспільну свідомість, вимагають двозначного міждисциплінарного обговорення. Навіть після публікації робіт У. Ліппмана спільнота не змогла повністю подолати обмеження, визначені його негативними характеристиками соціальних стереотипів [35].

Соціальні стереотипи структурно містять когнітивний компонент, що включає вірування або знання про характерні риси групи, афективний компонент, який відображає емоційні реакції на групу, та поведінковий

компонент, що проявляється у схильності до певної поведінки щодо її членів. Функції соціальних стереотипів є різноманітними. Вони спрощують обробку великої кількості інформації, що дозволяє швидше реагувати на соціальну реальність; сприяють самоствердженню, підтримуючи ідентичність та самооцінку індивіда чи групи; забезпечують соціальну ідентифікацію, виокремлюючи приналежність до певної групи та її відмінності від інших; а також легітимізують соціальні стосунки, виправдовуючи існуючі соціальні порядки та позиції [3].

Отже, соціальні уявлення є особливою формою пізнання, що виражається через специфічні знання, здоровий глузд та функції, які є соціально обумовленими. Вони служать ключовими характеристиками повсякденного практичного мислення, спрямованого на розуміння та асиміляцію матеріального, соціального та ідеального середовища. Спілкування, дискусії та соціальні ситуації важливі для формування і розвитку соціальних уявлень. Вони допомагають людям «приборкати» нові ідеї та об'єкти, формуючи спільне бачення та інтерпретації подій, що дозволяє людям трансформувати світ навколо себе, використовуючи свої знання, ідеї та переконання.

1.2. Соціально-психологічні особливості осіб підліткового віку

Підлітковий період - це важливий етап у житті, що зазвичай починається в 11-12 років і триває до 15-18 років, з особливостями для кожної особи. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, вік підлітків охоплює період від 10 до 18 років. На цій стадії відбувається завершення морфофункціонального та психологічного дозрівання організму. Цей час вирізняється інтенсивним статевим дозріванням, яке супроводжується значними змінами у центральній нервовій та ендокринній системах, а також гормональними змінами, що впливають на зовнішність та поведінкові моделі підлітків обох статей. Цей вік принесе багато викликів не лише для самих підлітків, але й для їхніх батьків та вчителів [16].

Центральна нервова система підлітків знаходиться в нестабільному стані, де процеси збудження часто перевищують процеси гальмування, що спричиняє неадекватні реакції на зовнішні подразники, включно з зауваженнями дорослих або діями ровесників. Настрій може непередбачувано змінюватися, а підвищена втомлюваність та фізичні незручності, пов'язані з швидким ростом та нестачею поживних речовин, можуть спричинити проблеми з опорно-руховим апаратом, такі як сутулість або викривлення хребта. Підлітковий вік також характеризується зростаючим інтересом до протилежної статі та розвитком статевого потягу. Підлітки стають уважнішими до своєї зовнішності та «дорослості», наслідуючи не тільки позитивні, а й негативні приклади поведінки дорослих [4].

Психологічні риси підлітків вирізняються суперечностями. З одного боку, вони чутливо реагують на критику, з іншого - прагнуть до спілкування на рівних з дорослими. Їх імпульсивність може заважати повсякденній рутині, проте в ситуаціях, що вимагають відповідальності, підлітки здатні проявити ініціативу. Вони уважніші до деталей, однак іноді це супроводжується жорстокістю. Бажання підлітків бути схожими на інших конкурує з їхнім прагненням до індивідуальності та незалежності від думок оточення [28]. Можуть незалежно формувати власні судження та протистояти авторитетам, при цьому ідеалізуючи деяких кумирів і наслідуючи поведінку інших. Підлітковий період характеризується такими особливостями, як емоційна нестабільність, значні коливання настрою, високе самолюбство, гострота суджень, а також сором'язливість і невпевненість у власних силах [11].

Підлітковий вік - це критичний період у житті людини, ознаменований інтенсивними фізичними, психологічними та соціальними змінами. Ці зміни значно впливають на адаптаційні процеси у підлітків, породжуючи ряд викликів та потребуючи значних зусиль для ефективного пристосування. Цей період супроводжується стрімким фізичним ростом та статевим дозріванням, що може викликати невпевненість та занепокоєння стосовно власного тіла, особливо якщо темпи розвитку відстають або перевищують темпи розвитку

ровесників. Адаптація до нової образу тіла та його функцій вимагає психологічної роботи зі самооцінкою та самоприйняттям [27].

Підлітковий вік - це період, коли молоді люди переживають інтенсивні фізичні, психологічні та соціальні зміни, які формують їхню ідентичність і світогляд. Цей етап розвитку є дуже важливим для формування самосвідомості та самооцінки, а також для розуміння власного місця у соціальному середовищі [38].

Підлітки переживають значні зміни на психологічному рівні, особливо в аспектах мислення та емоційної сфери. Розвиток абстрактного мислення дає змогу глибше розуміти і аналізувати складні концепції, що веде до роздумів про самоідентифікацію та пошук власного місця у світі. Цей процес може супроводжуватись конфліктами з авторитетами і прагненням підлітків довести свою незалежність, що є частиною їхнього адаптаційного процесу [29].

Емоційна зрілість - ключова характеристика підліткового віку. Швидкі зміни настрою, велика чутливість до критики та потреба в соціальному визнанні впливають на їх адаптаційні стратегії. Підлітки можуть вдаватися до ризикованої поведінки як спосіб самоствердження або спроби впоратися з внутрішніми конфліктами та стресами. В соціальному контексті вони розвивають глибші міжособистісні зв'язки поза сімейним колом, утворюючи міцні дружні стосунки та перші романтичні зв'язки. Цей період передбачає навчання входженню у такі стосунки, розвиток комунікативних навичок та вміння вирішувати конфлікти. Підлітки також вчаться бути частиною різних соціальних груп, ознайомлюючись зі специфічними соціальними нормами та правилами цих колективів [15].

Інтелектуальний розвиток є важливим аспектом адаптації, коли підлітки навчаються критично мислити, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення. Шкільне середовище та академічні вимоги сприяють їх здатності адаптуватися до навчальних обставин і вирішувати академічні завдання. Кожен аспект їхнього розвитку впливає на їхню загальну адаптаційну здатність. Ефективне пристосування до цих змін потребує підтримки з боку

родини, школи та суспільства, що допомагає підліткам не лише адаптуватися, а й перетворювати виклики та труднощі на можливості для особистісного розвитку і росту.

Підлітковий вік часто характеризується розвитком самосвідомості та самооцінки. Спосіб, яким підлітки сприймають себе, свої тіла, здібності та соціальну поведінку, має значний вплив на їхнє життя. Низька самооцінка може призводити до соціальної ізоляції, депресії або тривожності, тоді як позитивне самосприйняття сприяє більшому контролю над власним життям і відкритості до нових досвідів та соціальних взаємодій. Підтримка з боку дорослих є важливою для стабільного розвитку підлітків. Батьки та опікуни, які забезпечують любов, прийняття, розуміння та встановлюють чіткі, але справедливі межі, сприяють здоровому соціальному розвитку. Вони можуть допомогти молодій людині ефективніше справлятися з соціальними викликами, навчаючи їх навичкам вирішення конфліктів і саморегуляції [20]. Однолітки також відіграють значущу роль, оскільки саме з ними підлітки діляться своїми досвідами, ідеями та емоціями. Вплив однолітків може бути як позитивним, так і негативним. Позитивні дружні стосунки сприяють соціальному розвитку та емоційному благополуччю, заразом як негативні впливи можуть призвести до девіантної поведінки та соціальної ізоляції. Школа є ще одним важливим контекстом для соціального розвитку. Академічні вимоги, соціальні норми та взаємодія з вчителями та однолітками в шкільному середовищі формують умови, в яких підлітки розвивають свої стратегії [34].

Підлітки схильні до ідеалізації обраної групи однолітків або публічних персон, що стають для них взірцями для наслідування. Вони часто копіюють поведінку, зовнішній вигляд або манеру спілкування своїх ідолів, що є способом вираження себе та встановлення соціальних зв'язків. Однак, це також може призвести до внутрішніх конфліктів, коли підлітки намагаються збалансувати своє бажання належати до групи з потребою в індивідуалізації. Самооцінка підлітків може швидко змінюватися, вони часто переживають через свій фізичний вигляд або соціальне становище у групі [12]. Низька самооцінка

може призвести до соціальної ізоляції, депресії або тривожності. У цьому контексті важлива роль дорослих, які можуть надавати підтримку, розуміння та напрямки для позитивного розвитку. Здорові стосунки в сім'ї, заохочення до самовираження та встановлення чітких, але справедливих меж є ключовими для допомоги підліткам у розвитку стійкої самооцінки [8]. Крім сім'ї, шкільне середовище та група однолітків відіграють значну роль у житті підлітків. Школа є місцем, де вони не тільки здобувають освіту, але й розвивають соціальні навички, вчаться взаємодіяти з іншими та вирішувати конфлікти. Підтримка вчителів та здорове шкільне середовище можуть значно сприяти соціальному розвитку та академічним успіхам підлітків.

Отже, підлітковий період є складним, але важливим часом для соціального та психологічного розвитку, і велику роль відіграє підтримка з боку родини, друзів, школи та ширшої спільноти.

1.3 Соціально-психологічні чинники та механізми формування соціальних уявлень людини про сім'ю

Соціально-психологічні чинники та механізми формування соціальних уявлень людини про сім'ю є багатогранним і комплексним процесом, який впливає на формування індивідуальних і колективних уявлень про сім'ю. Цей процес визначається різноманітними факторами, що включають соціальні, культурні, психологічні та економічні аспекти.

Одним з ключових соціальних чинників є культурні норми та цінності, які визначають загальні уявлення про сім'ю в певному суспільстві. Культура відіграє важливу роль у формуванні уявлень про сімейні ролі, обов'язки та взаємодії між членами сім'ї. Вона впливає на те, які моделі сімейних стосунків вважаються нормальними або бажаними, а які – ні. Наприклад, у традиційних культурах можуть превалювати патріархальні уявлення про сім'ю, де чоловік виконує роль голови родини, а жінка займається домашнім господарством і вихованням дітей. Водночас у більш сучасних або ліберальних суспільствах

можуть домінувати ідеї рівності між чоловіком і жінкою, спільного виховання дітей та поділу домашніх обов'язків [11].

Соціалізація також є важливим механізмом формування уявлень про сім'ю. Вона включає процеси, через які індивіди засвоюють цінності, норми і практики свого суспільства. Сім'я, школа, друзі, засоби масової інформації та інші інституції відіграють ключову роль у соціалізації, впливаючи на те, як людина сприймає та оцінює сімейні стосунки. Наприклад, спостереження за поведінкою батьків та інших членів сім'ї формує у дитини початкові уявлення про те, якою повинна бути сім'я і які ролі виконують її члени.

Психологічні чинники включають індивідуальні особливості особистості, такі як темперамент, рівень емпатії, стресостійкість та інші риси характеру, які можуть впливати на те, як людина сприймає сімейні стосунки. Також важливим є досвід індивіда в дитинстві, зокрема його взаємодія з батьками і близькими. Досвід травматичних подій або конфліктів у сім'ї може призводити до формування негативних уявлень про сімейні стосунки, тоді як позитивний досвід може сприяти формуванню позитивних уявлень [26].

Соціально-економічні чинники також мають значний вплив на уявлення про сім'ю. Економічна нестабільність, безробіття, низький рівень доходів можуть створювати додатковий стрес для сімей та впливати на динаміку сімейних стосунків. Сім'ї з високим рівнем економічної стабільності часто мають більше ресурсів для підтримки гармонійних стосунків, що може сприяти позитивним уявленням про сім'ю.

Важливим механізмом формування соціальних уявлень є медіа та інші засоби масової інформації, які поширюють різні моделі та образи сімейного життя. Телебачення, кіно, соціальні мережі часто формують ідеалізовані або стереотипні уявлення про сім'ю, які можуть впливати на очікування і поведінку індивідів. Наприклад, популярні телевізійні серіали можуть створювати образи ідеальних сімей, які стають зразками для наслідування, або навпаки, підкреслювати проблеми та конфлікти, що також впливає на уявлення про сімейні стосунки [4].

Сім'ї військовослужбовців та неповні сім'ї стикаються з унікальними викликами, які формують специфічні уявлення про сім'ю. Військові сім'ї можуть переживати періоди тривалої розлуки, що впливає на стабільність та емоційний клімат у сім'ї. Неповні сім'ї можуть зазнавати додаткового тиску, пов'язаного з відсутністю одного з батьків, що також впливає на уявлення дітей про сім'ю.

Отже, розуміння цих складних процесів є ключем до розробки ефективних програм підтримки сімей, що допомагають формувати здорові та гармонійні сімейні стосунки. Підхід, що враховує багатфакторність уявлень про сім'ю, може сприяти створенню більш включних та підтримуючих соціальних заходів.

1.4. Сутність і структура уявлень про сім'ю у підлітків

Для розуміння сутності і структури уявлень про сім'ю у підлітків, важливо врахувати, що ці уявлення формуються під впливом різноманітних факторів, як-от соціальне оточення, виховання, культурні та особистісні особливості. Підлітковий вік - це період, коли відбувається інтенсивне формування особистості, в тому числі й уявлень про сімейні взаємини та ролі.

Уявлення про сім'ю можна розглядати через призму декількох аспектів. Перший з них - це визначення сім'ї, яке може варіюватись: від традиційних поглядів, які включають батьків та дітей, що живуть разом, до більш ліберальних уявлень, що включають інші форми сімейних утворень, такі як одностатеві пари чи прийомні сім'ї [16]. Другий аспект стосується ролей у сім'ї. Підлітки можуть сприймати різні моделі розподілу обов'язків та влади в сім'ї, від патріархальних до егалітарних. Це уявлення значною мірою залежить від власного досвіду в їх сім'ях, досвіду їх друзів та медійного впливу. Третій аспект - це емоційне сприйняття сім'ї. Підлітки можуть відчувати та оцінювати сімейні взаємини з позицій безпеки, підтримки, любові, конфлікту чи навіть відчуженості. Емоційні переживання у сім'ї можуть значно впливати на їх

загальне сприйняття сім'ї. Четвертий аспект зосереджується на очікуваннях. Підлітки формують уявлення про те, що вони очікують від сімейних взаємин у майбутньому, базуючись на своїх спостереженнях та досвіді. Такі очікування можуть включати питання згоди, довіри, відданості та спільних зацікавлень [9].

Варто звернути увагу на такий період, як «адолесценція», тобто, підлітково-юнацький вік. Він являє собою критичний період розвитку особистості, протягом якого підлітки активно осмислюють і переосмислюють соціальні ролі, включаючи ролі в сім'ї. Адолесценти інтерпретують та внутрішньо оцінюють різні моделі сімейної ієрархії та розподілу обов'язків - від патріархальних до егалітарних. Їхні уявлення про сімейні ролі можуть бути впливовими власними сімейними досвідами, спостереженнями за родинами їхніх друзів або засобами масової інформації. Емоційний вимір сімейних взаємин має значення для підлітків, що може включати почуття безпеки, підтримки, любові, а також конфлікту або відчуженості. Вказані емоційні досвіди глибоко впливають на загальне сприйняття сім'ї і можуть вплинути на формування ставлення до міжособистісних стосунків в майбутньому. Підлітки розвивають певні очікування щодо сімейних взаємин, керуючись власними спостереженнями та переживаннями. Такі очікування можуть бути зосереджені на таких аспектах, як згода, довіра, відданість і спільні інтереси [28].

Отже, уявлення підлітків про сім'ю є складним та багатогранним явищем, яке розвивається під впливом особистих переживань та ширшого соціального контексту. Важливо пам'ятати, що кожен підліток може мати унікальний набір стосунків і взаємодій у своєму розумінні сім'ї, що вимагає індивідуального підходу в освіті та підтримці.

Висновки до першого розділу

Ми розглянули проблему соціальних уявлень і стереотипів у психологічній науці, особливості підліткового віку, а також чинники та механізми, що впливають на формування соціальних уявлень про сім'ю.

Соціально-психологічні особливості підлітків, такі як пошук власного «Я», емоційна нестабільність та формування міжособистісних стосунків, зумовлюють вразливість цієї вікової категорії до впливу соціальних стереотипів і уявлень.

Позитивне виховання, включаючи емоційну підтримку та моделювання адекватних міжособистісних взаємин, сприяє формуванню уявлень про сімейні стосунки адаптивного характеру. Натомість, негативний вплив, такий як конфлікти та ігнорування емоційних потреб дитини, може призвести до формування деформованих уявлень про сім'ю, які можуть перешкоджати розвитку стабільних і здорових міжособистісних взаємин у майбутньому.

У контексті сутності і структури уявлень про сім'ю, було виявлено, що підлітки володіють складною системою уявлень, яка включає як ідеалізовані, так і реалістичні компоненти. Ці уявлення сформовані під впливом безпосередніх сімейних досвідів, соціальних норм і медіа. Розуміння цієї структури дозволяє краще оцінити, як підлітки сприймають і оцінюють сімейні стосунки, та які аспекти їхніх уявлень потребують корекції або підтримки.

Отже, цей розділ увиразнив необхідність подальшого дослідження соціальних уявлень, оскільки вони впливають на формування особистості підлітків і їхнє майбутнє доросле життя, та засвідчив значення міждисциплінарного підходу в аналізі цієї проблеми.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЩАСЛИВУ СІМ'Ю СЕРЕД ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Методика та процедура емпіричного дослідження

Дослідження було проведено серед трьох груп-вбірок по 20 осіб: підлітки з повних сімей, підлітки з неповних сімей (зокрема, материнського типу), та підлітки із сімей військовослужбовців. Важливою умовою стала гендерна збалансованість у кожній з груп, де 10 учасників кожної групи були чоловіками, а 10 - жінками. Такий підхід забезпечив більшу об'єктивність та надійність представлених знахідок, дозволяючи ефективніше порівнювати уявлення про щасливу сім'ю серед різних груп підлітків.

Для збору даних були застосовані як кількісні, так і якісні методики. Основним інструментом збору даних стала анкета, яка містила серію незакінчених речень, запропонованих для завершення учасниками. Це допомогло зібрати інформацію про вік, стать, тип сім'ї респондентів та особливості їх уявлень про характеристики щасливої сім'ї. Анкета також містила питання, які варіювалися від опису особистих емоцій та відчуттів у сімейному колі до визначення того, якими повинні бути ідеальні вихідні в щасливій сім'ї. Це дозволило глибше зануритися у персональний досвід та уявлення респондентів (Додаток А).

Додатково, у дослідженні використовувалась проєктивна методика малюнка, яка дозволила учасникам візуалізувати їхню реальну сім'ю та ідеалізоване уявлення щасливої сім'ї через два малюнки. Малюнки виконувались за допомогою восьми кольорів, вибір яких корелював з емоційним станом учасників, згідно з картками Люшера у модифікації А.Еткінда (Додаток Б).

Також в дослідженні був застосований семантичний диференціал, який розроблений американськими психологами на чолі з Ч. Осгудом. Цей метод

дозволяє виміряти конотативні значення, які виникають від реакцій на певні стимули до аналітичної обробки інформації. Використання семантичного диференціалу було комбіновано з асоціативним експериментом, що включав слова-асоціації на тему сімейних відносин, дозволяючи дослідити глибинні психологічні налаштування учасників (Додаток В).

Таке поєднання різноманітних методик і технік дало змогу забезпечити комплексний погляд на соціальні уявлення підлітків про щасливу сім'ю і зібрати дані, які сприятимуть глибшому розумінню цього явища.

Семантичний диференціал використано у нашому дослідженні для того, щоб дослідити семантичний простір, пов'язаний з уявленнями про щасливу сім'ю. Респондентам була запропонована серія шкал, кожна з яких мала два протилежні атрибути (наприклад, «спокійна» - «тривожна»). Учасники вказували своє ставлення до кожного атрибуту, розміщуючи знак на одному з семи рівнів шкали, де центральна точка вказувала на нейтральне ставлення, а крайні точки - на сильне вираження одного з атрибутів. Цей метод дозволив зібрати кількісні дані про суб'єктивні уявлення та емоційні відчуття респондентів стосовно різних аспектів сімейного життя. Для обробки зібраних даних ми використали факторний аналіз, що, здається, може здатися нецільовим для маленьких груп, але наш підхід полягав у попередній агрегації даних від різних респондентів, що дозволило нам уникнути статистичних порушень. Метод варімаксу був обраний для оптимізації розподілу навантажень на фактори, з метою кращого інтерпретування результатів.

Для статистичного аналізу ми використовували програму SPSS, яка дозволяє виконати не тільки факторний, але й кореляційний та регресійний аналіз. Хоча використання регресійного аналізу може здатися надмірним, воно надало нам можливість зрозуміти, як окремі змінні (наприклад, демографічні характеристики та досвід у батьківській сім'ї) впливають на уявлення про щасливу сім'ю. Кореляційний аналіз допоміг нам виявити статистичні асоціації між різними змінними.

Використання цих методів забезпечило можливість не тільки виявити

основні виміри (фактори), що формують уявлення про щасливу сім'ю, але й зрозуміти, як ці уявлення варіюються в залежності від демографічних та сімейних чинників. Завдяки цьому ми могли детально аналізувати, які атрибути є найбільш значущими в сприйнятті щасливої сім'ї серед різних груп нашого дослідження.

На завершення, після збору первинних даних, ми провели їх аналіз за допомогою сучасних статистичних методів, включно з кореляційним та регресійним аналізом, для того, щоб виявити базові структури, які формують соціальні уявлення про щасливу сім'ю. Такі аналітичні процедури сприяють подальшому вдосконаленню наших методик та глибшому розумінню взаємозв'язків між різними аспектами сімейного життя та їх сприйняттям серед підліткової аудиторії.

2.2 Отримані результати та їх аналіз

У рамках нашого дослідження ми проаналізували уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років. Дослідження включало три групи по 20 осіб: підлітки з повних сімей, підлітки з неповних сімей (зокрема, материнського типу), та підлітки із сімей військовослужбовців. У кожній групі була забезпечена статева збалансованість, що гарантувала рівну кількість дівчат та хлопців, результати чого далі представлені.

Розглянемо результати відповідей на питання № 1. «Якою вам уявляється щаслива сім'я? Опишіть трьома прикметниками, які першими спадають на думку» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 1

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Гармонійна, підтримуюча, весела	45	40	42
Турботлива, любляча, дружня	35	30	28
Стабільна, спокійна, захищена	20	30	30

Аналіз відповідей показує, що підлітки з повних сімей найбільш часто використовували прикметники «гармонійна», «підтримуюча» та «весела» (45%). У смислових групах відповідей учасників із неповних сімей найчастіше зустрічалися прикметники «гармонійна», «турботлива» та «спокійна» (40%). Для підлітків з сімей військовослужбовців також характерні прикметники «гармонійна», «турботлива» та «захищена» (42%).

Розглянемо результати відповідей на питання №2 «У щасливій сім'ї завжди...» (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 2

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Є взаєморозуміння і підтримка	50	45	48
Є любов і турбота	30	30	32
Є стабільність і безпека	20	25	20

Більшість підлітків з повних сімей (50%) вважають, що у щасливій сім'ї завжди є взаєморозуміння і підтримка. У групі неповних сімей цей показник складає 45%, а у підлітків з сімей військовослужбовців – 48%.

Розглянемо результати відповідей на питання № 3. «Мої батьки показують свою любов через...» (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 3

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Турботу і увагу	60	50	55
Підтримку і допомогу	25	30	25
Спільне проведення часу	15	20	20

Переважає більшість підлітків з повних сімей (60%) вказали, що їхні батьки показують свою любов через турботу і увагу. У неповних сім'ях цей показник складає 50%, а у сім'ях військовослужбовців – 55%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Сімейні сварки можна вирішити, якщо...» (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 4

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Відкрито обговорювати проблеми	45	40	42
Вислухати один одного	35	30	33
Йти на компроміси	20	30	25

Підлітки з повних сімей (45%) вважають, що сімейні сварки можна вирішити через відкритий діалог. У групі неповних сімей цей показник складає 40%, а у сім'ях військовослужбовців – 42%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Я відчуваю себе частиною сім'ї, коли...» (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 5

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Моя думка враховується	50	45	48
Ми проводимо час разом	30	30	32
Я отримую підтримку	20	25	20

Більшість підлітків з повних сімей (50%) відчують себе частиною сім'ї, коли їхня думка враховується. У неповних сім'ях цей показник складає 45%, а у сім'ях військовослужбовців – 48%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Для мене важливо, що мої батьки...» (табл. 2.6):

Таблиця 2.6

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 6

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Підтримують мої інтереси і захоплення	45	40	42
Показують любов і турботу	35	30	33
Є прикладом для наслідування	20	30	25

Більшість підлітків з повних сімей (45%) вважають важливим, що їхні батьки підтримують їхні інтереси і захоплення. У неповних сім'ях цей показник складає 40%, а у сім'ях військовослужбовців – 42%.

Розглянемо результати відповідей на питання «У моєму уявленні ідеальні вихідні з сім'єю це...» (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 7

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Спільний відпочинок на природі	50	45	48
Відвідування цікавих місць	30	35	32
Проведення часу вдома	20	20	20

Підлітки з повних сімей (50%) уявляють ідеальні вихідні з сім'єю як спільний відпочинок на природі. У групі неповних сімей цей показник складає 45%, а у сім'ях військовослужбовців – 48%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Я відчуваюся щасливим(ою) у сім'ї, коли...» (табл. 2.8):

Таблиця 2.8

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 8

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Проводимо час разом	55	50	52
Отримую підтримку і розуміння	30	30	33
Відчуваю любов і турботу	15	20	15

Більшість підлітків з повних сімей (55%) відчуваються щасливими у сім'ї, коли вони проводять час разом. У неповних сім'ях цей показник складає 50%, а у сім'ях військовослужбовців – 52%.

Розглянемо відповіді на запитання «Найбільш цінним у сімейних традиціях є...» (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 9

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Святкування свят	45	40	42
Спільні вечери	30	30	33
Різні спільні заходи	25	30	25

Більшість підлітків з повних сімей (45%) вважають найбільш цінними у сімейних традиціях святкування свят. У неповних сім'ях цей показник складає 40%, а у сім'ях військовослужбовців – 42%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Конфлікти в сім'ї виникають через...» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 10

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Непорозуміння	50	45	48
Недостаток спілкування	30	30	33
Різні погляди на виховання дітей	20	25	20

Підлітки з повних сімей (50%) вважають, що конфлікти в сім'ї виникають через непорозуміння. У групі неповних сімей цей показник складає 45%, а у сім'ях військовослужбовців – 48%.

Розглянемо результати відповідей на питання «У щасливій сім'ї підтримують одне одного, коли...» (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 11

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Під час труднощів	60	55	58
Під час радості	25	25	27
Завжди	15	20	15

Більшість підлітків з повних сімей (60%) вважають, що у щасливій сім'ї підтримують одне одного під час труднощів. У неповних сім'ях цей показник складає 55%, а у сім'ях військовослужбовців – 58%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Важливою рисою батьків у щасливій сім'ї є...» (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 12

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Відповідальність	55	50	52
Турбота	30	30	33
Любов	15	20	15

Більшість підлітків з повних сімей (55%) вважають важливою рисою батьків у щасливій сім'ї їхню відповідальність. У неповних сім'ях цей показник складає 50%, а у сім'ях військовослужбовців – 52%.

Розглянемо результати відповідей на питання «Мої сподівання від сімейного життя в майбутньому...» (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Найпоширеніші смислові групи відповідей на питання № 13

Смислові групи відповідей	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Щасливе сімейне життя	50	45	48
Кар'єра і самореалізація	30	30	33
Міцні стосунки	20	25	20

Більшість підлітків з повних сімей (50%) мають позитивні сподівання щодо щасливого сімейного життя у майбутньому. У неповних сім'ях цей показник складає 45%, а у сім'ях військовослужбовців – 48%.

Отже, аналіз результатів анкетування показує, що підлітки з різних типів сімей мають схожі уявлення про щасливу сім'ю, але існують і деякі відмінності. Найбільш важливими характеристиками щасливої сім'ї для всіх груп є взаєморозуміння, підтримка, турбота та стабільність. Проте, підлітки з неповних сімей частіше акцентують увагу на стабільності та захищеності, тоді як підлітки з повних сімей і сімей військовослужбовців більше цінують гармонійні та підтримуючі стосунки.

Проективна методика малювання є частиною емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років. Учасникам пропонується створити малюнок реальної (сучасної) сім'ї та малюнок уявної щасливої сім'ї. Малюнки виконуються за допомогою восьми кольорів, визначених картками Люшера. Ця методика дозволяє використовувати колір як засіб вираження емоційних станів та психологічних характеристик сімейних взаємин.

Дослідження включає три групи по 20 осіб:

- Підлітки з повних сімей.
- Підлітки з неповних сімей (материнського типу).
- Підлітки із сімей військовослужбовців.

Зібрані дані показали, що переваги кольорів серед різних груп підлітків варіюються, відображаючи їхні емоційні стани та уявлення про сімейне життя. Ось загальний огляд кольорів, які переважали та часто використовувалися першими у малюнках реальних і ідеальних сімей:

Червоний (активність, динаміка) Часто використовувався першим у повних сім'ях, що може відображати більшу динаміку та активне сімейне життя. У неповних та військових сім'ях червоний колір також присутній, але менш виражений, що може свідчити про наявність конфліктів або високої енергії.

Жовтий (оптимізм, радість) часто вибирали першим у повних сім'ях, сигналізуючи про загальний позитивний настрій і життєрадісність. У сім'ях військовослужбовців і неповних сім'ях жовтий колір використовувався рідше, що може вказувати на менш оптимістичне сприйняття сімейних відносин.

Синій (спокій, стабільність) Найчастіше вибирався у сім'ях військовослужбовців, ймовірно, як вираз бажання стабільності та спокою. В неповних сім'ях синій колір також мав значення, підкреслюючи потребу у стабільності.

Зелений (гармонія, надійність) більше використовувався в повних та неповних сім'ях, де цей колір міг символізувати бажання гармонії та балансу в сімейному житті.

Чорний (невпевненість, тривога) і сірий (нейтральність, пасивність) Використовувались рідше та майже однаково у всіх трьох групах, зазвичай вказуючи на наявність певної невпевненості або пасивності в сімейних стосунках.

Отримані результати (табл. 2.14, табл. 2.15).

Таблиця 2.14

Малюнок реальної сім'ї

Колір	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Червоний (активність, динаміка)	30	20	25
Жовтий (оптимізм, радість)	25	15	20
Синій (спокій, стабільність)	20	25	30
Зелений (гармонія, надійність)	15	20	15
Чорний (невпевненість, тривога)	5	10	5
Сірий (нейтральність, пасивність)	5	5	5
Коричневий (стабільність, надійність)	0	5	0
Білий (чистота, новизна)	0	0	0

Результати проведеного аналізу малюнків нами оформлено у таблиці 2.14, які були виконані підлітками. У малюнках реальної сім'ї підлітки з повних сімей найчастіше використовували червоний колір (30%), що символізує активність і динаміку, та жовтий колір (25%), який асоціюється з оптимізмом і радістю. Серед підлітків з неповних сімей найбільш часто використовуваними кольорами були синій (25%), що символізує спокій і стабільність, та зелений (20%), який асоціюється з гармонією та надійністю. У підлітків із сімей військовослужбовців також переважав синій колір (30%) та червоний (25%).

При створенні малюнків уявної щасливої сім'ї (табл. 2.15), підлітки з повних сімей найчастіше використовували жовтий колір (30%), що відображає їхнє прагнення до оптимізму та радості, та синій колір (25%), що символізує спокій і стабільність. Підлітки з неповних сімей також використовували синій колір (30%) та жовтий (25%), що свідчить про їхню потребу в стабільності та радості. Підлітки із сімей військовослужбовців найчастіше використовували синій колір (35%) та жовтий (28%) (табл. 2.15):

Таблиця 2.15

Малюнок уявної щасливої сім'ї

Колір	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Червоний (активність, динаміка)	20	15	18
Жовтий (оптимізм, радість)	30	25	28
Синій (спокій, стабільність)	25	30	35
Зелений (гармонія, надійність)	20	25	15
Чорний (невпевненість, тривога)	0	0	0
Сірий (нейтральність, пасивність)	5	5	5
Коричневий (стабільність, надійність)	0	0	0
Білий (чистота, новизна)	0	0	0

Результати свідчать про те, що, незважаючи на різні сімейні умови, підлітки у своїх уявленнях про щасливу сім'ю прагнуть до спокою, стабільності, оптимізму та радості. Вибір кольорів відображає їхні емоційні потреби та бажання, а також вказує на те, що поняття щасливої сім'ї для підлітків включає гармонійні та підтримуючі взаємини.

Перше питання анкети з Додатку А було спрямоване на з'ясування, як підлітки уявляють собі щасливу сім'ю, використовуючи три прикметники. Це дало можливість виявити ключові характеристики, які асоціюються з позитивним сімейним досвідом у різних соціальних групах. Учасники з трьох різних груп (повні сім'ї, неповні сім'ї, сім'ї військовослужбовців) надавали три прикметники, що на їх думку якнайкраще описують щасливу сім'ю. Відповіді були зібрані, проаналізовані та згруповані за схожістю змісту для кожної групи окремо.

Основні категорії прикметників та їхня частота відображаються в наступній таблиці (табл. 2.16):

Таблиця 2.16

Відповіді респондентів на перше питання анкети із Додатку А

Категорія	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Любляча	75	60	70
Підтримуюча	70	55	65
Весела	50	40	55
Турботлива	65	50	60
Стабільна	60	45	50
Гармонійна	55	50	60
Відкрита	45	35	45
Відповідальна	40	30	55
Захищена	35	25	40

З аналізу відповідей видно, що прикметники «любляча», «підтримуюча» та «весела» були найбільш часто згадуваними серед усіх груп, що свідчить про високу цінність емоційної підтримки та позитивних стосунків в уявленнях про щасливу сім'ю серед підлітків. При цьому підлітки з повних сімей частіше зазначали «турботливу» та «гармонійну» сім'ю порівняно з іншими групами, що може відображати їхній досвід стабільних сімейних взаємин. Підлітки з неповних сімей та сімей військовослужбовців частіше акцентували на «стабільності» та «відповідальності», що може вказувати на їх прагнення до стабільності та надійності у сімейних стосунках.

Після цього учасники заповнювали анкету, яка включала питання щодо їх уявлень про щасливу сім'ю. Однією з ключових методик був семантичний диференціал, який дозволяв вимірювати емоційне уявлення різних аспектів сімейного життя. Анкета збирала дані про реакції на низку прикметників, що описують щасливу сім'ю, і респонденти визначали ступінь їх вираженості від -3 до +3. Дані були зібрані та проаналізовані за допомогою статистичного програмного забезпечення, що дозволило виділити ключові індикатори щасливої сім'ї згідно з оцінками підлітків. Нижче наведені результати за кожною групою відповідей (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Загальні результати анкетування

Питання / Група	Повні сім'ї (%)	Неповні сім'ї (%)	Сім'ї військовослужбовців (%)
Спокійна - Тривожна	80 - 20	60 - 40	70 - 30
Турботлива - Байдужа	90 - 10	70 - 30	85 - 15
Гармонійна - Конфліктна	75 - 25	50 - 50	65 - 35
Відкрита - Ігноруюча	85 - 15	65 - 35	80 - 20
Радісна – Сумна	70 - 30	55 - 45	60 - 40
Відповідальна - Безвідповідальна	88 - 12	60 - 40	75 - 25
Любляча - Нелюбляча	95 - 5	75 - 25	90 - 10
Емоційна – Нейтральна	65 - 35	50 - 50	55 - 45
Дружня - Недружня	85 - 15	70 - 30	80 - 20
Відкрита - Закрита	78 - 22	60 - 40	70 - 30
Сильна - Слабка	80 - 20	65 - 35	75 - 25
Стабільна - Нестабільна	85 - 15	55 - 45	65 - 35
Підтримуюча - Критична	80 - 20	70 - 30	75 - 25
Дбайлива - Недбаюча	90 - 10	75 - 25	85 - 15
Захищаюча - Небезпечна	85 - 15	60 - 40	80 - 20

Аналіз показав, що підлітки з повних сімей мають тенденцію оцінювати щасливу сім'ю як більш підтримуючу, турботливу, та люблячу. У той час як підлітки з неповних сімей частіше наголошували на стабільності та відкритості, індикуючи, можливо, більшу потребу в емоційній підтримці. Підлітки з сімей військовослужбовців високо оцінили захищеність та відповідальність, що може відображати їхнє бачення структурованого сімейного життя. Отримані дані важливі для розуміння соціальних уявлень про щасливу сім'ю у різних сімейних контекстах та можуть бути корисними для розробки програм психосоціальної підтримки та виховання підлітків.

Отже, ми дослідили та виявили значущі елементи уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків різних сімейних умов. Це дослідження дозволяє нам глибше зрозуміти, які аспекти сімейного життя є найбільш важливими для молоді, та може слугувати основою для розробки цільових втручань, спрямованих на підтримку сімейного благополуччя. Результати аналізу щодо

різних аспектів сімейного життя відображають універсальні та унікальні потреби підлітків з різних типів сімей. Важливість емоційної підтримки, стабільності та взаємопідтримки вказує на потенційні напрямки для психологічної допомоги та соціальної роботи. Водночас, виявлені особливості в уявленнях різних груп дозволяють адаптувати інтервенції до конкретних потреб підлітків з урахуванням їхнього сімейного фону.

Для аналізу зібраних даних в рамках нашого дослідження уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків було застосовано аналіз кореляційних зв'язків. Ми вивчали зв'язок між оцінками семантичного диференціалу і вибором кольорів в проєктивній методиці малювання. Нижче представлена таблиця кореляційного аналізу, яка відображає статистично значущі зв'язки між даними змінними (табл. 2.18):

Таблиця 2.18

Таблиця кореляційних зв'язків

Змінні	Кореляція (r)	p- значення	Рівень значущості
Спокійна (Сем. диф.) - Синій колір (Мал.)	0,61	0,002	значущо на рівні 0,01
Турботлива (Сем. диф.) - Жовтий колір (Мал.)	0,57	0,004	значущо на рівні 0,01
Радісна (Сем. диф.) - Жовтий колір (Мал.)	0,59	0,003	значущо на рівні 0,01
Підтримуюча (Сем. диф.) - Зелений колір (Мал.)	0,63	0,001	значущо на рівні 0,01
Відповідальна (Сем. диф.) - Коричневий колір (Мал.)	0,48	0,02	значущо на рівні 0,05
Любляча (Сем. диф.) - Червоний колір (Мал.)	0,53	0,007	значущо на рівні 0,01

Результати аналізу показали статистично значущі кореляції, які ми відображаємо у зведеній таблиці кореляційного аналізу. Перше, на що варто звернути увагу, це висока позитивна кореляція 0,61 між оцінками за прикметником «спокійна» у семантичному диференціалі та вибором синього кольору в методиці малювання, з p-значенням 0,002. Це означає, що сприйняття

спокою сильно асоціюється з синім кольором, який традиційно вважається символом стабільності та гармонії, що є значущим на рівні 0,01. Далі, ми спостерігаємо кореляцію 0,57 між прикметниками «турботлива» в семантичному диференціалі та вибором жовтого кольору, що відображає оптимізм і радість. Показник р-значення для цього зв'язку становить 0,004, що також свідчить про значущість на рівні 0,01. Крім того, маємо кореляцію 0,59 між оцінками «радісна» та жовтим кольором з р-значенням 0,003, що підкреслює сильний позитивний зв'язок між радістю та жовтим кольором, символізуючи світлі та позитивні емоції у сімейному контексті. Щодо зеленого кольору, який асоціюється з гармонією і надійністю, кореляція 0,63 між оцінками «підтримуюча» і зеленим кольором (р-значення 0,001) є високою і значущою на рівні 0,01. Це вказує на те, що підлітки, які цінують підтримку в сім'ї, часто обирають зелений колір. Менш високу, але все ще значущу на рівні 0,05 кореляцію 0,48 ми бачимо між «відповідальною» сім'єю та коричневим кольором з р-значенням 0,02, який символізує стабільність і надійність. Нарешті, кореляція 0,53 між «люблячою» сім'єю і червоним кольором (р-значення 0,007), що відображає пристрасть і енергію, є значущою на рівні 0,01. Показники кореляції свідчать про те, що емоційні оцінки сімейних взаємин мають виразний вплив на кольорові уподобання підлітків, вказуючи на глибокий зв'язок між емоційними станами та візуальними перевагами у контексті сімейних уявлень.

Для регресійного аналізу ми вирішили використати лінійну регресію для виявлення залежностей між семантичними характеристиками щасливої сім'ї та вибором кольорів у проєктивній методиці малюнків. Основна мета використання лінійного регресійного аналізу у нашому дослідженні - виявити, чи існують статистично значущі взаємозв'язки між семантичними оцінками аспектів щасливої сім'ї (наприклад, гармонія, стабільність, радість) та перевагами кольорів у малюнках (наприклад, вибір червоного для динаміки або синього для спокою). Це допомагає зрозуміти, наскільки сильно певні емоційні стани, асоційовані з різними кольорами, впливають на уявлення підлітків про

щасливу сім'ю. Для аналізу ми використали наступні змінні: залежна змінна (Y) - уявлення про щасливу сім'ю (оцінені через семантичний диференціал). Незалежні змінні (X) - кольори, використані в малюнках реальної та уявної щасливої сім'ї.

Ось результати регресійного аналізу, представлені у таблиці (табл. 2.19):

Таблиця 2.19

Таблиця регресійного аналізу

Залежна змінна	Незалежна змінна	Коефіцієнт (β)	p -значення	R^2	Тлумачення взаємозв'язку
Щаслива сім'я (Спокійна)	Синій колір	0,45	0,001	0,36	Позитивний вплив спокою, асоційованого з синім кольором, на уявлення про щасливу сім'ю
Щаслива сім'я (Турботлива)	Жовтий колір	0,38	0,003	0,29	Жовтий колір, асоційований з радістю та оптимізмом, позитивно корелює з уявленнями про турботливу сім'ю
Щаслива сім'я (Підтримка)	Зелений колір	0,41	0,002	0,33	Зелений колір, який символізує гармонію, позитивно впливає на сприйняття підтримки в сім'ї
Щаслива сім'я (Любляча)	Червоний колір	0,39	0,004	0,31	Червоний колір, асоційований з любов'ю та енергією, сприяє позитивному сприйняттю люблячої сім'ї

Залежність між уявленнями про спокій у щасливій сім'ї та впливом синього кольору виявилася суттєвою з коефіцієнтом регресії $\beta=0,45$. Значення p складає 0,001, що підкреслює статистичну значущість зі значенням $R^2=0,36$. Це означає, що спокій, асоційований з синім кольором, позитивно впливає на уявлення про щасливу сім'ю. Щодо зв'язку між турботливістю у щасливій сім'ї та жовтим кольором, коефіцієнт регресії дорівнює $\beta=0,38$ з p -значенням 0,003 та $R^2=0,29$. Це підтверджує, що жовтий колір, який асоціюється з радістю та оптимізмом, має позитивний вплив на сприйняття турботливої сім'ї. Аналіз показав, що зелений колір, який символізує гармонію, має значимий позитивний вплив на сприйняття підтримки в сім'ї з коефіцієнтом $\beta=0,41$, p -значенням 0,002 та $R^2=0,33$. Червоний колір, асоційований з любов'ю та

енергією, сприяє позитивному сприйняттю люблячої сім'ї з коефіцієнтом $\beta=0,39$, p -значенням 0.004 та $R^2=0,31$.

Результати демонструють, що вибір певних кольорів підлітками може відображати їхні емоційні стани та психологічні аспекти в уявленнях про сімейні взаємини, зокрема в контексті щастя і гармонії у сімейному житті. Зібрані дані та їх аналіз є важливим внеском у розуміння динаміки сімейних стосунків серед підлітків, а також можуть бути корисними при розробці інтервенційних програм, які цілеспрямовано використовують емоційні кольори для психологічної підтримки.

Отже, в рамках нашого дослідження ми ретельно вивчили уявлення підлітків віком 13-15 років про щасливу сім'ю, залучивши до аналізу три групи: підлітків з повних сімей, підлітків з неповних сімей (материнського типу), та підлітків із сімей військовослужбовців. Вибірка була гендерно збалансованою, що дозволило забезпечити рівномірне представництво як хлопців, так і дівчат, уникнувши можливих перекосів у результатах.

Дослідження включало аналіз відповідей підлітків на питання анкети щодо трьох прикметників, які вони асоціюють із щасливою сім'єю. Отримані результати показали, що найбільш поширеними прикметниками були «любляча», «підтримуюча» та «весела». Це свідчить про високу цінність емоційної підтримки та позитивних стосунків в уявленнях про щасливу сім'ю серед усіх груп підлітків.

Подальший аналіз семантичного диференціалу виявив, що підлітки з повних сімей мають тенденцію оцінювати щасливу сім'ю як більш підтримуючу, турботливу та люблячу. Підлітки з неповних сімей частіше акцентували увагу на стабільності та відкритості, вказуючи на більшу потребу в емоційній підтримці. Підлітки з сімей військовослужбовців високо оцінили захищеність та відповідальність, що відображає їхнє бачення структурованого сімейного життя.

Проективна методика малювання дозволила виявити, що підлітки асоціюють певні кольори з емоційними станами, пов'язаними з сімейним

життям. Аналіз малюнків показав, що синій колір часто асоціюється зі спокоєм і стабільністю, жовтий - з радістю та оптимізмом, зелений - з гармонією, а червоний - з любов'ю та енергією.

Кореляційний аналіз підтвердив статистично значущі взаємозв'язки між оцінками семантичного диференціалу та вибором кольорів у малюнках. Наприклад, сприйняття спокою сильно асоціювалося з вибором синього кольору, тоді як турботливість і радість - з жовтим кольором. Регресійний аналіз підтвердив, що вибір кольорів підлітками може відображати їхні емоційні стани та психологічні аспекти в уявленнях про сімейні взаємини.

Результати дослідження є важливим внеском у розуміння соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків. Вони можуть бути корисними для розробки програм психосоціальної підтримки та виховання підлітків, які враховують їхні емоційні потреби та прагнення до стабільності, підтримки та гармонійних стосунків у сім'ї.

Отже, дослідження підтвердило, що незалежно від типу сім'ї, підлітки прагнуть до емоційної підтримки, стабільності та взаєморозуміння, що є основними компонентами їх уявлень про щасливу сім'ю.

2.3 Практичні рекомендації на основі отриманих результатів

На основі отриманих даних з нашого дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років, ми рекомендуємо провести тематичну лекцію, спрямовану на аудиторію підлітків з різних типів сімей: повних, неповних (зокрема, материнського типу) та сімей військовослужбовців. Лекція має на меті ознайомити учасників із поняттям соціальних уявлень та впливом цих уявлень на особистісний розвиток. Вона спрямована не лише на навчання, але й на розвиток критичного мислення, емпатії та здатності аналізувати, як соціальні уявлення впливають на поведінку підлітків. Лекція буде корисною не лише для підлітків, але й для вихователів та батьків, оскільки допоможе краще зрозуміти емоційні та психологічні потреби молоді в контексті

сімейного життя. За результатами лекції можна очікувати покращення взаєморозуміння в сім'ях та підвищення емоційного благополуччя підлітків.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

Тема: Соціальні уявлення про щасливу сім'ю в осіб підліткового віку

Кількість годин: 2

Вид заняття: лекція

Мета заняття:

- навчальна: ознайомити студентів із поняттям соціальних уявлень, розглянути уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків з різних типів сімей;
- виховна: виховувати інтерес до вивчення сімейних цінностей та їх впливу на розвиток особистості;
- розвивальна: розвивати критичне мислення, емпатію, вміння аналізувати соціальні уявлення та їх вплив на поведінку підлітків.

Міжпредметні зв'язки: соціологія, педагогіка, психологія, сімейні студії.

Матеріально-технічне забезпечення заняття: друковані матеріали, мультимедійне обладнання, презентація, відео-матеріали, схеми та таблиці до теми.

Організація заняття: вітання, перевірка явки студентів і готовність аудиторії до заняття.

Мотивація: обґрунтувати необхідність вивчення соціальних уявлень про сім'ю для розуміння власних сімейних цінностей та формування здорових міжособистісних стосунків.

План

1. Поняття соціальних уявлень.
 - 1.1 Визначення та функції соціальних уявлень.
 - 1.2 Вплив соціальних уявлень на поведінку.
2. Уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків.
 - 2.1 Особливості уявлень підлітків з повних сімей.
 - 2.2 Уявлення підлітків з неповних сімей (материнського типу).
 - 2.3 Уявлення підлітків із сімей військовослужбовців.

3. Порівняльний аналіз уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків різних типів сімей.
4. Вплив уявлень про щасливу сім'ю на формування особистості підлітка.

Активізація розумових здібностей

Бесіда про уявлення студентів про щасливу сім'ю, обговорення прикладів з особистого досвіду, інтерактивна вправа «Щаслива сім'я очима підлітка».

Самостійна робота

Дослідження особливостей соціальних уявлень про щасливу сім'ю у власній сім'ї, проведення міні-інтерв'ю з рідними або друзями.

Домашнє завдання

Опрацювати додаткові джерела та підготувати презентацію про вплив соціальних уявлень на поведінку підлітків.

Література

1. Войтко В. І. Етика сімейного життя, сімейних стосунків. Київ. 1981. 70 с.
2. Войцях Т.В. Інноваційні методики діагностичної роботи з сім'єю: спецкурс. Черкаси: ОПОПП. 2012. 68 с.
3. Ганкевич О.В. Вплив дозвілля на задоволеність подружнім життям. *«Наука і освіта»*. 2014. № 14. С. 89-93.
4. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книгаБогдан, 2004. 144 с.
5. Гриньова М. В., Кононова М. М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монографія. Полтава : Астрія, 2021. 384 с.

Викладач Бригинець І.В.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Поняття соціальних уявлень

Соціальні уявлення - це складна та багатогранна концепція, яка охоплює сукупність знань, переконань, цінностей та установок, що формуються у свідомості людини під впливом її соціального оточення. Вони відображають колективні думки та погляди, притаманні певній групі або суспільству в цілому, і служать базисом для розуміння та інтерпретації соціальної реальності. Соціальні уявлення мають значний вплив на поведінку, сприйняття та міжособистісні взаємини, а також визначають, яким чином індивід взаємодіє з навколишнім світом [3].

Основні характеристики соціальних уявлень включають їхню динамічність, тобто здатність змінюватися та адаптуватися до нових умов і знань, а також їхню колективність, оскільки вони формуються та підтримуються у процесі соціальної взаємодії. Соціальні уявлення впливають на індивідуальну свідомість через мову, культурні традиції, медіа та освітні інституції. Вони слугують своєрідними схемами або моделями, за допомогою яких люди організовують своє розуміння соціального світу та орієнтуються в ньому.

Функції соціальних уявлень [5]:

1. Визначення стандартів поведінки.
2. Формування соціальних норм та цінностей.
3. Вплив на самооцінку та самоідентифікацію.

Функції соціальних уявлень надзвичайно важливі для соціалізації та психологічного розвитку особистості. Вони допомагають встановлювати та підтримувати соціальні норми, формувати цінності та сприяти координації спільних дій у межах соціальної групи. Соціальні уявлення також відіграють ключову роль у формуванні ідентичності, допомагаючи людям визначати свою належність до певної групи, розуміти її культуру та традиції, а також орієнтуватися у взаємостосунках з іншими [4].

У контексті нашого дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків, ми розглядаємо, як ці уявлення формуються під впливом сімейного середовища, культурних норм і особистого досвіду. Зокрема, ми

аналізуємо, які аспекти сімейного життя підлітки вважають найбільш важливими для щасливої сім'ї, як вони описують ідеальну сім'ю, та як їхні уявлення впливають на їхні очікування та поведінку у взаєминах з близькими.

Проведені нами дослідження показали, що соціальні уявлення про щасливу сім'ю є важливим аспектом особистісного розвитку підлітків, формуючи їхні цінності та поведінкові моделі. Підлітки, які мають позитивні уявлення про сім'ю, як правило, демонструють вищий рівень емоційної стабільності, соціальної адаптації та здатності до побудови здорових міжособистісних стосунків. Тому розуміння та підтримка позитивних соціальних уявлень про щасливу сім'ю є важливим завданням для освітніх та виховних інституцій, а також для сімей, які прагнуть забезпечити гармонійний розвиток своїх дітей.

2. Уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків

У процесі нашого дослідження ми детально вивчали уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків різних типів сімей, зокрема повних, неповних (материнського типу) та сімей військовослужбовців. Наші результати дозволили виявити специфічні особливості цих уявлень, що відображають соціальний та емоційний досвід підлітків у різних сімейних умовах.

2.1 Особливості уявлень підлітків з повних сімей

Повні сім'ї зазвичай демонструють стабільні та позитивні моделі сімейних стосунків, які слугують для підлітків основою формування уявлень про щасливу сім'ю. У таких сім'ях підлітки часто спостерігають взаємну підтримку, любов та повагу між батьками, що сприяє формуванню їх власних уявлень про сімейне щастя. Взаємна підтримка в сім'ї, як правило, означає, що кожен член сім'ї готовий допомогти іншому в складних ситуаціях, що створює атмосферу довіри та безпеки. Любов у повних сім'ях проявляється через турботу, увагу та емоційну близькість, що допомагає підліткам відчувати себе значущими та важливими. Поважні стосунки між членами сім'ї вчать підлітків важливості врахування почуттів та потреб інших, що сприяє формуванню їх соціальних навичок та здатності до емпатії [1].

2.2 Уявлення підлітків з неповних сімей (материнського типу)

Підлітки з неповних сімей, особливо тих, де присутня лише материнська фігура, часто відчують брак чоловічого впливу у своєму житті. Це може призводити до того, що їх уявлення про щасливу сім'ю концентруються навколо материнської турботи та підтримки. Мати в таких сім'ях виконує роль одночасно і вихователя, і опікуна, і часто забезпечує емоційну та матеріальну підтримку. Підлітки з неповних сімей можуть асоціювати щасливу сім'ю з відчуттям безпеки та стабільності, яке надає материнська фігура. Проте, в таких сім'ях може бракувати деяких аспектів батьківської опіки, таких як авторитетність, модель чоловічої поведінки та додаткове джерело емоційної підтримки. Це може впливати на формування у підлітків дещо ідеалізованих або неповних уявлень про те, що означає щаслива сім'я.

2.3 Уявлення підлітків із сімей військовослужбовців

Підлітки із сімей військовослужбовців часто стикаються з частими розлуками через службові обов'язки одного або обох батьків. Ці розлуки, а також пов'язані з військовою службою ризики, формують специфічні уявлення про щасливу сім'ю у таких підлітків. Для них важливою стає стабільність та підтримка, яку вони отримують у періоди, коли сім'я знаходиться разом. Часті розлуки можуть викликати потребу в глибшому емоційному зв'язку та розумінні між членами сім'ї, що підсилює цінність спільно проведеного часу та взаємної підтримки. Підлітки з сімей військовослужбовців можуть розвивати високу ступінь адаптивності та емоційної стійкості, адже їм доводиться справлятися з відсутністю одного з батьків та підтримувати емоційний баланс у сім'ї. Вони часто асоціюють щасливу сім'ю з такими якостями, як терпимість, розуміння, готовність підтримати одне одного у будь-якій ситуації, а також із загальною сімейною гармонією.

Отже, аналіз уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків з різних типів сімей показав, що хоча існують загальні риси, такі як важливість підтримки, любові та стабільності, специфічні особливості цих уявлень сильно залежать від сімейного контексту та соціального досвіду підлітків. Це підкреслює

важливість врахування індивідуальних сімейних умов у підходах до виховання та підтримки підлітків, спрямованих на формування здорових та позитивних уявлень про сімейне життя.

3. Порівняльний аналіз уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків різних типів сімей

Порівняльний аналіз уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків різних типів сімей дозволив нам виявити як загальні риси, так і специфічні особливості, що характеризують уявлення підлітків з повних сімей, неповних (материнського типу) сімей та сімей військовослужбовців.

Підлітки з повних сімей зазвичай мають уявлення про щасливу сім'ю, які характеризуються високим рівнем емоційної стабільності, підтримки, любові та взаємоповаги. Спостерігаючи стабільні та позитивні взаємини між батьками, вони формують уявлення про сімейне щастя, яке включає гармонійні стосунки, взаєморозуміння та спільне проведення часу. Такі сім'ї часто демонструють моделі поведінки, засновані на довірі та взаємній допомозі, що сприяє розвитку у підлітків позитивних соціальних навичок та здатності до емпатії. Підлітки з повних сімей найчастіше описують щасливу сім'ю як таку, де панує гармонія, радість, підтримка та повага, що відображається в їхніх відповідях та малюнках, де домінують позитивні емоції та яскраві кольори.

Підлітки з неповних сімей, особливо тих, де відсутній батько, часто мають уявлення про щасливу сім'ю, зосереджені на материнській турботі та підтримці. Відсутність чоловічої фігури в сім'ї може створювати у підлітків відчуття браку певних аспектів батьківської опіки, таких як авторитетність та модель чоловічої поведінки. Це може призводити до формування уявлень про щасливу сім'ю, де ключовими елементами є материнська турбота, емоційна підтримка та захищеність. Підлітки з таких сімей можуть більше акцентувати увагу на потребі в стабільності та надійності, які забезпечує мати. Їхні уявлення про щасливу сім'ю можуть бути більш ідеалізованими, зосередженими на емоційній підтримці та теплих взаєминах, але водночас можуть відчувати певний дефіцит щодо ролі, яку б міг виконувати батько.

Підлітки із сімей військовослужбовців стикаються з унікальними викликами, такими як часті розлуки з одним або обома батьками через службові обов'язки, а також з пов'язаними з військовою службою ризиками. Це формує у них уявлення про щасливу сім'ю, де особливо важливими стають стабільність, підтримка та розуміння. Часті розлуки спонукають підлітків цінувати час, проведений з родиною, та акцентувати на необхідності глибоких емоційних зв'язків. Вони часто бачать щасливу сім'ю як таку, де члени сім'ї підтримують одне одного у важкі часи, проявляють терпимість і розуміння. Підлітки з таких сімей можуть мати високу ступінь адаптивності та емоційної стійкості, що відображається в їхніх уявленнях про сімейне щастя, які включають поняття взаємної підтримки, безпеки та емоційної близькості.

Порівнюючи ці три групи, можна побачити як спільні риси, так і специфічні відмінності. Усі підлітки, незалежно від типу сім'ї, цінують емоційну підтримку, любов та взаєморозуміння як основні компоненти щасливої сім'ї. Однак, підлітки з повних сімей більше акцентують на гармонії та радісних взаєминах, тоді як підлітки з неповних сімей більше фокусуються на материнській підтримці та емоційній безпеці. Підлітки із сімей військовослужбовців особливо цінують стабільність та підтримку під час розлук, а також терпимість і розуміння. Цей порівняльний аналіз показує, наскільки важливо враховувати сімейний контекст підлітків у процесі виховання та психологічної підтримки. Розуміння специфічних потреб і уявлень кожної групи може допомогти створити більш ефективні освітні та виховні програми, спрямовані на підтримку підлітків у їхньому особистісному розвитку та формуванні здорових сімейних цінностей.

4. Вплив уявлень про щасливу сім'ю на формування особистості підлітка

Уявлення про щасливу сім'ю відіграють ключову роль у формуванні особистості підлітків, впливаючи на різні аспекти їхнього емоційного та соціального розвитку. Одним з найважливіших аспектів є емоційна стабільність. Коли підлітки мають позитивні уявлення про щасливу сім'ю, вони, як правило, відчують більше емоційної стабільності. Це пов'язано з

тим, що такі уявлення створюють відчуття впевненості у майбутньому та віри в надійність міжособистісних стосунків. Підлітки, які бачать свою сім'ю як підтримуючу та люблячу, менш схильні до тривожності та депресії, оскільки вони мають міцний емоційний фундамент, на який можна покластися в стресових ситуаціях.

Позитивні уявлення про сімейне щастя також сприяють розвитку важливих соціальних навичок. Коли підлітки бачать приклади ефективної комунікації, емпатії та співпраці в своїй сім'ї, вони засвоюють ці навички і переносять їх у свої соціальні взаємодії. Наприклад, підлітки, які бачать, як їхні батьки вирішують конфлікти через діалог і взаєморозуміння, більш схильні використовувати ті ж самі методи у своїх стосунках з однолітками. Це допомагає їм будувати здорові соціальні зв'язки, засновані на взаємній повазі та розумінні. Емпатія, яка розвивається в позитивному сімейному середовищі, дозволяє підліткам краще розуміти почуття інших людей, що є ключовим фактором у побудові глибоких і змістовних стосунків.

Самооцінка є ще одним важливим аспектом, на який впливають уявлення про щасливу сім'ю. Підлітки, які мають позитивні уявлення про свою сім'ю, часто мають вищу самооцінку. Відчуваючи любов, підтримку та визнання з боку своїх батьків, вони формують позитивне уявлення про себе. Це допомагає їм краще справлятися зі стресовими ситуаціями, оскільки вони впевнені у своїй цінності та здібностях. Висока самооцінка також сприяє розвитку впевненості в собі, що є критичним для успішної соціальної адаптації та академічного успіху. Крім того, уявлення про щасливу сім'ю впливають на формування ціннісних орієнтацій підлітків. Позитивні сімейні взаємини формують у молоді такі цінності, як взаємоповага, відповідальність, чесність та співпраця. Це закладає основи для їх майбутньої поведінки та взаємостосунків у суспільстві. Підлітки, які зростають у середовищі, де цінуються ці якості, частіше демонструють відповідальну та етичну поведінку в різних життєвих ситуаціях [2].

На основі нашого дослідження можна зробити висновок, що позитивні уявлення про щасливу сім'ю мають багатогранний вплив на формування

особистості підлітків. Вони сприяють емоційній стабільності, розвитку соціальних навичок, підвищенню самооцінки та формуванню ціннісних орієнтацій. Отже, підтримка та розвиток позитивних сімейних уявлень є важливим завданням для освітніх та виховних інституцій, які прагнуть забезпечити гармонійний розвиток молоді.

Висновки

Отже, можна зробити висновок, що уявлення про щасливу сім'ю відіграють важливу роль у формуванні особистості підлітків. Вони впливають на їх емоційну стабільність, соціальні навички та самооцінку. Розуміння цих уявлень допомагає викладачам, психологам та батькам краще підтримувати підлітків у їхньому розвитку.

Висновки до другого розділу

Отже, у другому розділі було проведено емпіричне дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед осіб підліткового віку. Методика дослідження включала використання як кількісних, так і якісних методів, зокрема анкети з незакінченими реченнями, проєктивну методику малювання та семантичний диференціал. Анкета дозволила зібрати дані про уявлення підлітків про щасливу сім'ю, враховуючи такі фактори, як вік, стать, тип сім'ї (повна, неповна, сім'я військовослужбовців). Проєктивна методика малювання сприяла додатковому аналізу емоційних аспектів уявлень респондентів через вибір кольорів. Семантичний диференціал допоміг виміряти уявлення підлітків до різних аспектів сімейного життя.

Аналіз отриманих даних показав, що незалежно від типу сім'ї, підлітки мають схожі уявлення про щасливу сім'ю, але існують і деякі відмінності. Найбільш важливими характеристиками щасливої сім'ї для всіх груп були взаєморозуміння, підтримка, турбота та стабільність. Підлітки з повних сімей більше акцентували увагу на гармонійних та підтримуючих стосунках, тоді як підлітки з неповних сімей частіше наголошували на стабільності та

захищеності. Підлітки з сімей військовослужбовців цінували захищеність та відповідальність.

Проективна методика малювання виявила, що підлітки асоціюють певні кольори з емоційними станами, пов'язаними з сімейним життям. Синій колір часто асоціювався зі спокоєм і стабільністю, жовтий - з радістю та оптимізмом, зелений - з гармонією, а червоний - з любов'ю та енергією.

Кореляційний та регресійний аналізи показали статистично значущі взаємозв'язки між оцінками семантичного диференціалу та вибором кольорів у малюнках. Наприклад, сприйняття спокою сильно асоціювалося з вибором синього кольору, тоді як турботливість і радість - з жовтим кольором. Це вказує на глибокий зв'язок між емоційними станами та візуальними перевагами у контексті сімейних уявлень.

ВИСНОВКИ

Результати проведених теоретичного та емпіричного дослідження дозволяють дійти наступних висновків.

1. На нашу думку, соціальні уявлення формуються як унікальна форма пізнання, що характеризується наявністю специфічних знань, логіки, а також чіткого змісту і функцій, відтворення яких відбувається під суттєвим соціальним впливом. Ці «соціальні уявлення» сприяють глибшому розумінню і засвоєнню матеріального, соціального та ідеального середовищ. Вони допомагають інтерпретувати різні явища, приділяючи значення невідомим об'єктам та виділяючи ключові елементи, що є важливими для суспільства. Отже, соціальні явища є невід'ємною частиною суспільної свідомості.

Соціальні уявлення є невіддільними від соціального стереотипу. В цілому особистість мислить про соціальну дійсність та водночас встановлює певні взаємини з іншими людьми, проходячи певні етапи свого життєвого шляху, що базується на наявності соціального стереотипу. Стереотипність соціальних уявлень є важливою, оскільки вона дозволяє індивіду зменшити час реагування на зміни в реальності та сприяє прискоренню процесів пізнання.

2. У нашому дослідженні ми проаналізували уявлення про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років, включивши три групи по 20 осіб: підлітків з повних сімей, неповних сімей (материнського типу) та сімей військовослужбовців. Підлітки з різних типів сімей мають спільні уявлення про основні складові щасливої сім'ї, такі як «гармонія», «турбота» і «підтримка». Однак існують і відмінності. Підлітки з повних сімей частіше наголошували на «веселості» та «підтримуючих взаєминах», що відображає їхній досвід стабільних сімейних стосунків. Підлітки з неповних сімей акцентували увагу на «стабільності» і «спокої», що свідчить про їхню потребу у впевненості та захищеності. Підлітки із сімей військовослужбовців виділяли «захищеність» як важливий аспект щасливої сім'ї, що відображає специфічні умови їхнього життя.

Результати аналізу проєктивних малюнків показали, що підлітки використовують різні кольори для вираження своїх уявлень про реальну та уявну щасливу сім'ю. У малюнках реальної сім'ї підлітки з повних сімей найчастіше використовували червоний і жовтий кольори, що символізують активність, динаміку, оптимізм і радість. Підлітки з неповних сімей віддавали перевагу синьому і зеленому кольорам, які асоціюються зі спокоєм, стабільністю і гармонією. У підлітків із сімей військовослужбовців також переважав синій колір. При створенні малюнків уявної щасливої сім'ї підлітки з усіх трьох груп часто використовували жовтий і синій кольори, що свідчить про їхнє прагнення до радості, стабільності і спокою.

Аналіз результатів семантичного диференціалу показав, що підлітки з повних сімей мають тенденцію оцінювати щасливу сім'ю як більш «підтримуючу», «турботливу» та «люблячу». Підлітки з неповних сімей частіше наголошували на важливості «стабільності» та «відкритості», індикуючи більшу потребу в емоційній підтримці. Підлітки з сімей військовослужбовців високо оцінили «захищеність» та «відповідальність», що може відображати їхнє бачення структурованого сімейного життя.

Аналіз кореляційних зв'язків виявив значущі зв'язки між семантичними характеристиками щасливої сім'ї та вибором кольорів у проєктивній методиці малюнків. Наприклад, висока позитивна кореляція між оцінками "спокійна" та вибором синього кольору вказує на сильний зв'язок між сприйняттям спокою і стабільності та вибором цього кольору.

Результати аналізу регресійних зв'язків показали, що певні емоційні стани, асоційовані з різними кольорами, впливають на уявлення підлітків про щасливу сім'ю. Наприклад, синій колір, що символізує спокій, позитивно впливає на уявлення про спокійну сім'ю, тоді як червоний колір, асоційований з любов'ю та енергією, сприяє позитивному сприйняттю люблячої сім'ї.

Отже, аналіз результатів анкетування, проєктивних малюнків, семантичного диференціалу та статистичних методів показав, що підлітки з різних типів сімей мають подібні уявлення про основні складові щасливого

сімейного життя, але також існують специфічні акценти, обумовлені їхнім життєвим досвідом.

На основі отриманих даних з нашого дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків віком 13-15 років, ми розробили тематичну лекцію, спрямовану на аудиторію підлітків з різних типів сімей: повних, неповних (зокрема, материнського типу) та сімей військовослужбовців. Лекція має на меті ознайомити учасників із поняттям соціальних уявлень та впливом цих уявлень на особистісний розвиток. Вона спрямована не лише на навчання, але й на розвиток критичного мислення, емпатії та здатності аналізувати, як соціальні уявлення впливають на поведінку підлітків. Лекція буде корисною не лише для підлітків, але й для вихователів та батьків, оскільки допоможе краще зрозуміти емоційні та психологічні потреби молоді в контексті сімейного життя. За результатами лекції можна очікувати покращення взаєморозуміння в сім'ях та підвищення емоційного благополуччя підлітків.

Перспективами подальших досліджень ми вбачаємо розширення вибірки для охоплення більшої кількості підлітків з різних соціальних та культурних середовищ. Вивчення довгострокових наслідків соціальних уявлень про щасливу сім'ю на доросле життя та міжособистісні стосунки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи. *Українське релігієзнавство. Тематичний випуск: «Мораль. Релігія. Освіта»*. 2005. № 4 (зб.). С. 265-281.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: курс лекцій. МАУП. Київ. 2001. 170 с.
3. Борщ К.К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Т. 201, № 189. С. 81-84.
4. Буленко Т. В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної молоді сім'ї. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. Луцьк. 2010. № 9. С. 23-29.
5. Вернік О.Л., Павленко О.В. Особливості уявлень про благополуччя в студентської молоді. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Том. VII: Екологічна психологія. Вип. 49. С. 23–34.
6. Войтко В. І. Етика сімейного життя, сімейних стосунків. Київ. 1981. 70 с.
7. Войцях Т.В. Інноваційні методики діагностичної роботи з сім'єю: спецкурс. Черкаси: ОПОПП. 2012. 68 с.
8. Ганкевич О.В. Вплив дозвілля на задоволеність подружнім життям. *«Наука і освіта»*. 2014. № 14. С. 89-93.
9. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книгаБогдан, 2004. 144 с.
10. Гриньова М. В., Кононова М. М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монографія. Полтава : Астрія, 2021. 384 с.

11. Грицук О.В. Психосемантичні дослідження структур значень в індивідуальній свідомості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків. ХНПУ. 2013. № 46. Т.1. С. 49-55.

12. Денисенко Ю. Фактори формування особистісної ідентичності в сучасній сім'ї. *Соціальна психологія*. 2008. 124-131.

13. Єжова О. О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. №7 (33). С. 69-75.

14. Зацепін В.І. Сім'я. Соціально-психологічні і етичні проблеми: Довідник. Київ, 1990. 225 с.

15. Існування сім'ї як форми культурної реальності: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. Ковальова І. О. ; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. К., 1997. 21 с.

16. Камінська С. В. Теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми соціальних уявлень у психологічних дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Вип. 2. Том № 2. 2014. С. 32-36.

17. Квіткін П. В. Духовне життя соціуму в умовах становлення інформаційного суспільства. *Наук. записки Харк. ун-ту повітряних сил. Соціальна філософія, психологія*. Х. : ХУПС, 2008. Вип. 1 (30). 244 с. С. 37-49.

18. Кириченко Т. С. Одностатеві шлюби – міф чи реальність? *Право і Безпека*. Харків: Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. 2012. С. 207-210.

19. Крупник І.Р. Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації»*. 2013. № 3. С. 212-214.

20. Ляховець Л. О. Уявлення представників покоління Z про шлюбного партнера. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матер. Міжн. наук. конференції (29 листопада 2019 року, м. Чернігів). за наук. ред.*

О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2020. С. 210-215.

21. Ляшенко Н.О. Подружні ролі в молодіжній сім'ї. *Український соціум*. 2007. С. 16-23.

22. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу URL : <http://web.kpi.kharkov.ua> (дата звернення: 05.02.2024).

23. Максимова Н. Ю Сімейне консультування : навч. посіб. Київ. ДП «Вид. дім «Персонал». 2011. 304 с.

24. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї. монографія. Луцьк. Вежа-Друк. 2018. 235 с.

25. Помиткіна Л.В. Психологічні засоби корекції внутрішньо особистісних дисгармоній старшокласників. *Вісник Черкаського університету*. Випуск 45. Черкаси. 2003. С.66-70.

26. Примак Ю. В. Особливості особистісної ідентичності підлітків із сімей різного типу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. Вип. 74. 2009. 98-102.

27. Примак Ю. В. Соціально-психологічні механізми формування особистісної ідентичності підлітків у нуклеарній сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ. 2012. 20 с.

28. Примак Ю. В. Дитячо-батьківські та сиблінгові стосунки в нуклеарній сім'ї. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 126. С. 133-137. URL http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuPH_2015_126_28.pdf

29. Примак Ю. В., Дерев'янко С. П. Психологічні аспекти сексології: словник-довідник. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2023. 124 с. URL: <https://cutt.ly/GwV11yfF>

30. Психологія сім'ї: підручник. за ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга. 2021. 248 с.
31. Радчук В.М. Шлюб у предметному просторі психологічного дослідження. *Психологія та соціальна робота*. 2012. № 8. С. 1-5.
32. Самотаєва Е.О. Уявлення молоді про сімейне життя в ракурсі проблеми підготовки до шлюбу. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 25. С. 449-453.
33. Сім'я та сімейні стосунки в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ.ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
34. Соціальні уявлення молоді. Особливості та шляхи формування. Колективна монографія. За ред. І.В. Жадан. Київ. Педагогічна думка. 2007. 218 с.
35. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В. 2015. 136 с.
36. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї. навч. посіб. Луцьк. Вежа-Друк. 2015. 364 с.
37. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія. Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. ; за заг. ред. Гончар Л. В. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.
38. Чхайдзе А.О. Взаємозв'язок особистісної зрілості з мотивацією створення шлюбу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3(32). С. 298-302.
39. Шлюб, сім'я і дітородні орієнтації в Україні (колективна монографія). Під керівництвом Лібнової Е. М. Київ. АДЕФ-Україна. 2008. 256 с.
40. Abric J.-Cl. Central system, peripheral system: their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on social representations*. 1993. V. 2. №. 2. P. 75-78.
41. Howarth C., Foster J., Dorrer N. Exploring the potential of the theory of social representations in community-based health research- and vice versa. *Journal of*

Health Psychology. 2004. Vol. 9. № 2. P. 229–243.

42. *Moscovici S.* The phenomenon of social representations. Social representations: Explorations in social psychology. S. Moscovici / Ed. by G. Duveen. New York: New York University Press, 2000. P. 18-77.

43. *Moscovici S.* Why a theory of social representations? Representations of the social: bridging theoretical traditions. Ed. by K. Deaux, G. Philogène. Oxford: Blackwell Publishers, 2001. P. 18-61.

Додаток А.**Анкета для дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед осіб підліткового віку**

Інструкція. Вам будуть представлені незакінчені речення. Будь ласка, завершіть кожне з них, відповідаючи настільки детально, наскільки ви це вважаєте необхідним. Опитування є анонімним.

Інформація про респондента:

Загальні питання:

Скільки вам повних років: _____

Стать: _____

Специфіка сім'ї (повна, неповна, сім'я військовослужбовців): _____

Питання анкети:

1. Якою вам уявляється щаслива сім'я? Опишіть трьома прикметниками, які першими спадають на думку:
2. «У щасливій сім'ї завжди...»
3. «Мої батьки показують свою любов через...»
4. «Сімейні сварки можна вирішити, якщо...»
5. «Я відчуваю себе частиною сім'ї, коли...»
6. «Для мене важливо, що мої батьки...»
7. «У моєму уявленні ідеальні вихідні з сім'єю це...»
8. «Я почуваюся щасливим(ою) у сім'ї, коли...»
9. «Найбільш цінним у сімейних традиціях є...»
10. «Конфлікти в сім'ї виникають через...»
11. «У щасливій сім'ї підтримують одне одного, коли...»
12. «Важливою рисою батьків у щасливій сім'ї є...»
13. «Мої сподівання від сімейного життя в майбутньому...»

Дякуємо за Ваші відповіді!

Додаток Б.**Проективна методика малювання**

Методика є частиною емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення соціальних уявлень про щасливу сім'ю серед підлітків. В рамках застосування цієї техніки учасникам запропоновано створити два художніх твори, кожен з яких відображає різні аспекти їхнього розуміння сімейних стосунків:

1) Малюнок реальної сім'ї - учасники малюють свою сучасну сім'ю, як вони її бачать. Це дає можливість зафіксувати їхнє сприйняття реального сімейного життя, включаючи всіх членів сім'ї та їхні взаємини.

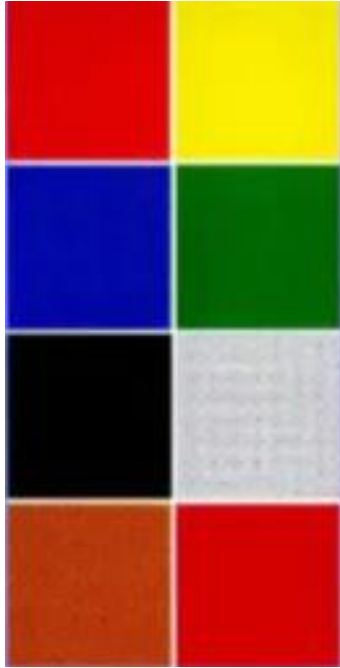
2) Малюнок уявної щасливої сім'ї - учасники створюють зображення ідеальної, за їхніми уявленнями, сім'ї. Це дозволяє виявити їхні надії, аспірації та ідеали, пов'язані з концепцією щасливої сім'ї.

Обидва малюнки виконуються за допомогою восьми кольорів, визначених картками Люшера, що дозволяє використовувати колір як засіб вираження емоційних станів та психологічних характеристик зображуваних сімейних взаємин. Вибір кольорів не є випадковим, оскільки кольорові переваги можуть відображати емоційний стан особи та її внутрішній світ. Ця проективна методика дозволяє глибше зрозуміти, як учасники ідентифікують себе у контексті сімейних стосунків, які особливості вони цінують у сім'ї та як вони уявляють ідеальне сімейне життя. Результати, отримані з цих малюнків, подають цінні дані для подальшого аналізу та інтерпретації у контексті дослідження соціальних уявлень про щасливу сім'ю. Малюнки виконуються з використанням 8 кольорів за картками Люшера.

Тест Люшера заснований на припущенні про те, що вибір кольору відображає нерідко спрямованість досліджуваного на певну діяльність, настрій, функціональний стан і найбільш стійкі риси особистості. Дана методика може бути використана:

– при дослідженні рівня комфортності дитину вдома, в садочку, в школі;

- при виявленні емоційних установок дошкільнят по відношенню до майбутнього шкільного навчання;
- при діагностиці ситуації в сім'ї;
- для виявлення стосунків дитини до школи в період адаптації;
- для виявлення осіб, схильних до депресивних станів і афектних реакцій.

Додаток В**Проведення пілотажного дослідження**

1. Використання лише першого питання анкети. Збір даних і їхній контент-аналіз для визначення найчастіше згадуваних індикаторів.

2. Розробка авторського семантичного диференціала:

На основі отриманих результатів контент-аналізу створюється авторський семантичний диференціал щодо уявлень про щасливу сім'ю.

Семантичний диференціал буде використовуватися разом з анкетою на основних вибірках.

Зразок семантичного диференціала

Метод семантичного диференціала, запропонований групою американських психологів на чолі з Ч. Осгудом, дозволяє вимірювати прагматичне або конотативне значення, зокрема стану, які слідує за сприйняттям символу – подразника. Цей метод є особливо придатним для вимірювання середньостатистичних оціночних реакцій на об'єкт серед певних груп респондентів. Він надає можливість вирішення дилеми між стандартизацією та індивідуалізацією психологічних вимірювань і широко використовується у дослідженнях, пов'язаних зі сприйняттям та поведінкою людини, аналізом соціальних установок та особистісних смислів.

Інструкція для досліджуваних

Будь ласка, послідовно оцініть поняття «щаслива сім'я» за допомогою наданих шкал. Оцінювання проводиться Отже: спочатку оберіть полюс, до якого ближче розташована ваша оцінка, потім визначте міру прояву даної якості та виставите позначку під відповідним числом. Якщо ви вважаєте обидва полюси вираженими в однаковій мірі, відмітьте нуль. У результаті в кожній із нижче наведених шкал має стояти лише одна позначка.

Бланк семантичного диференціала для вимірювання уявлень про щасливу сім'ю

Спокійна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Тривожна
Турботлива	3 2 1 0 -1 -2 -3	Байдужа
Гармонійна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Конфліктна
Підтримуюча	3 2 1 0 -1 -2 -3	Ігноруюча
Радісна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Смутна
Відповідальна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Безвідповідальна
Любляча	3 2 1 0 -1 -2 -3	Нелюбляча
Весела	3 2 1 0 -1 -2 -3	Сумна
Дружня	3 2 1 0 -1 -2 -3	Недружня
Відкрита	3 2 1 0 -1 -2 -3	Закрита
Сильна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Слабка
Стабільна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Нестабільна
Підтримуюча	3 2 1 0 -1 -2 -3	Критична
Дбайлива	3 2 1 0 -1 -2 -3	Недбаюча
Захищаюча	3 2 1 0 -1 -2 -3	Небезпечна

Обробка даних

Всі суб'єктивні оцінки, надані респондентами, будуть переведені в бали згідно з наступною системою обробки:

+3 – сильно виражена якість

+2 – середньо виражена якість

+1 – слабо виражена якість

0 – відсутність зв'язку між поняттям і якістю

-1 – слабо виражена протилежна якість

-2 – середньо виражена протилежна якість

-3 – сильно виражена протилежна якість